

УДК: 331.5
JEL J 23

СУЧАСНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Вадим Поліщук, Ірина Кравченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18
e-mail: vadim.pol2510@gmail.com; ORCID: 0000-0002-3358-5469
e-mail: irina.kravchenko999@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2159-6221*

Метою статті є обґрунтування та аналіз проблеми оцінки масштабів тіньової зайнятості, чинників, та соціально-економічних наслідків її формування в Україні на основі розробки фундаментальних теоретико-методичних засад дослідження тіньової зайнятості, пошук шляхів протидії подальшому розвитку деструктивних факторів на вітчизняному ринку праці. Для аналізу рівня тіньової зайнятості населення у сучасних умовах війни, пандемії та глобалізаційних процесів, використано такі методи дослідження, як економіко-статистичні методи збирання й обробки інформації з подальшим застосуванням порівняльного й системного аналізу для оціночного узагальнення отриманих результатів зміни динаміки показників. Також використано інші методи: вибіркових досліджень, спостереження, абстрактно-логічний, функціональний, формалізації, оціночний, логічно-результативний, теоретичного узагальнення та ін. За результатами проведеного дослідження проаналізовано масштаби соціально-економічних наслідків формування тіньової зайнятості в Україні, зокрема проведено аналіз динаміки рівня тіньової зайнятості в Україні та структури неформально зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності у результаті чого визначено найбільш вагомі сучасні чинники, що впливають на виникнення і формування тіньової зайнятості в Україні. Встановлено зв'язок тіньової зайнятості та тіньової економіки і проаналізовано динаміку рівня тіньової економіки України, розраховану за різними методами. Проведено аналіз безробіття за причинами незайнятості, який засвідчив значне поширення практики примусових звільнень з економічних причин у період пандемії COVID-19, що стало ще одним вагомим чинником формування тіньової зайнятості у період кризи 2020-2021 років. Обґрунтовано необхідність подолання корупції не лише як чинника, що стимулює поширення тіньового сектору, а і як основної умови входження України до ЄС та найголовнішої проблеми України на шляху до Європейської спільноти. Досліджено вплив фіскальної політики на тіньову зайнятість, зокрема за рахунок таких її негативних проявів як надмірний податковий тягар, складна система оподаткування, нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання та особисті доходи громадян, що провокує перехід великої частини економіки у «тінь». Проведено аналіз зміни рівня тіньової зайнятості під впливом війни в Україні, зокрема

проаналізовано аспекти, що стосуються зниження ділової і економічної активності та збільшення кількості осіб, які покидали ринок праці в умовах воєнних дій, зростання безробіття та перерозподілу рівнів оплати працівників, закриття значної кількості підприємств, ускладнення відносин з основними торговельними партнерами тощо. Запропоновано шляхи протидії формуванню тіньової зайнятості у нових економічних реаліях.

Ключові слова: *тіньова зайнятість, чинники формування тіньової зайнятості, глобальні загрози, пандемія COVID-19, війна в Україні, рівень корупції, тіньова економіка, безробіття, соціальне та пенсійне забезпечення.*

Постановка проблеми. Процеси трансформації структури глобальної економіки, поширення пандемії COVID-19, ескалація військових конфліктів в усьому світі та реструктуризація світового порядку спричинили появу дестабілізуючих факторів в економічних, соціальних та політичних сферах як високорозвинених країн, так і країн, що розвиваються. Найбільшого впливу на рівень соціального та економічного розвитку зазнали країни Європи, у тому числі й Україна. Вплив фінансової та економічної кризи, яка похитнула світ у 2008–2009 рр., військові дії на Сході України у 2014 році, спалах пандемії COVID-19 у 2019 році та повномасштабне військове вторгнення росії в Україну у 2022 році поетапно чинили вплив на виникнення і формування тіньової зайнятості. Незважаючи на всі реалізовані заходи щодо розробки та впровадження політики стабілізації у трудовій сфері, рівень тіньової зайнятості все ще залишається досить високим, а рівень безробіття так і продовжує рости. Неефективні процеси трансформації української економіки призвели до ослаблення регуляторного впливу держави на стан ринку праці. Дестабілізуючі структурні зміни і непродумана стратегія влади у соціально-економічній сфері посилювали втрату довіри з боку громадськості до системи державних органів. Як результат, відбулося загострення таких проблем, як тінізація та криміналізація економіки, розвиток корупції, посилення трудової міграції, поширення тіньової зайнятості та ухилення від сплати податків. Посилився відтік тіньового капіталу з України в офшорні зони, який міг би бути використаний як інвестиційні ресурси для відновлення національної економіки у майбутньому.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню сучасних аспектів виникнення і формування тіньової зайнятості в Україні присвячена значна кількість вітчизняних та зарубіжних наукових праць, зокрема таких вчених як: А. Вебб [20], Ю. Г. Власенко [2], Т. О. Власенко [2], Р. Гіневичус [18], О. А. Грішнова [3], Т. Клієстік [18], Р. Маккуейд [20], О. В. Орлик [6], І. Петрова [21], С. Ренд [20], В. В. Сандугей [13], А. Стасюкінас [18], К. Сугайда [18], Ю. М. Харазішвілі [15], Ф. Шнайдер [19] та інших.

Зокрема, Ю. Г. Власенко та Т. О. Власенко вичерпно характеризуючи поточний стан тіньової економіки в Україні, причини її появи та шляхи подолання, дуже мало уваги приділили конкретизації причин та шляхів подолання тіньової зайнятості в контексті загальних масштабів тінізації.

О. А. Грішнова, Ю. М. Харазішвілі у своєму дослідженні роблять акцент на впровадженні методології оцінки рівня життя населення на основі ключових макропоказників з урахуванням тіньової зайнятості та тіньової оплати праці, однак,

знову ж таки, причинам та аналізу масштабів тіньової зайнятості окремої уваги не приділяють.

О. В. Орлик, досліджуючи сучасні тенденції розвитку неформального ринку праці в Україні, вивчає неформальну зайнятість як фактор економічної небезпеки для країни, не акцентуючи увагу на дискусійних моментах щодо співвідношення понять неформальної та тіньової зайнятості, їх структури та меж охоплення, даючи оцінку тенденціям тіньової зайнятості в Україні лише частково.

В. В. Сандугей у своєму дослідженні аналізує фактори та обсяги тіньових операцій у сфері соціально-трудова відносин, особливу увагу приділяючи тіньовим схемам оплати праці та шляхам їх протидії на ринку праці, не охоплюючи аналіз тіньової зайнятості загалом.

Таким чином, не зважаючи на досить поширену та актуальну тематику нашого дослідження, у науковій літературі досі немає загальноприйнятої системи оцінки масштабів та особливостей тіньової зайнятості в Україні, а також не розроблені чіткі пропозиції щодо протидії її поширенню на всіх рівнях економіки.

Невирішені частини проблеми. Процеси глобалізації світових економічних відносин, фінансові, політичні та соціальні кризи призвели до інтенсифікації розвитку тіньової економіки та тіньової зайнятості в Україні. При цьому значним обмежуючим фактором розвитку української економіки виступають існуючі інституціональні деформації, які спричинили укорінення інститутів деструкції – в першу чергу таких як висока корупція та масштабна тінізація економіки. При такій моделі розвитку у державі відбувається неефективний розподіл ресурсів, що призводить до обмеження конкуренції, збільшення витрат, а також провокує зростання соціальної нерівності у суспільстві. Значна частка тіньової економіки та слабкість інститутів вітчизняного ринку праці обумовлюють підвищення його тінізації, а це веде до укорінення деструктивного інституту неформальної зайнятості як «нової нормальності». Розповсюдження даного явища відбувається на базі руйнації існуючих трудових відносин і побудови нових, які порушують усталений баланс інтересів суб'єктів трудової діяльності, мотивацію і стимули до продуктивної зайнятості та ефективного господарювання. При цьому у зв'язку з широкими масштабами розповсюдження корупції, самим владним, контролюючим органам є вигідною наявність тіньової зайнятості, як джерела, що сприяє росту доходів і полегшує управління людськими ресурсами. Тому явище тіньової зайнятості в Україні виступає і причиною і наслідком деформації легальної зайнятості та економіки і потребує ретельного дослідження з метою пошуку шляхів та напрямів протидії його подальшому формуванню і розповсюдженню.

Метою статті є обґрунтування та аналіз проблеми оцінки масштабів тіньової зайнятості, чинників, та соціально-економічних наслідків її формування в Україні на основі розробки фундаментальних теоретико-методичних засад дослідження тіньової зайнятості, пошук шляхів протидії подальшому розвитку деструктивних факторів на вітчизняному ринку праці.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано монографічний метод в аналізі динаміки змін на ринку праці, спричинених наслідками

пандемії та уведенням локдаунів у 2020–2021 рр. Вертикальний структурний аналіз – для визначення структури неформально зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності. Методи експертних оцінок та анкетування були застосовані для аналізу впливу COVID-19 на зміни у тіньовій зайнятості працівників вітчизняних компаній. Для аналізу рівня тіньової зайнятості населення у сучасних умовах війни, пандемії та глобалізаційних процесів, використано економіко-статистичні методи збирання й обробки інформації з подальшим застосуванням порівняльного й системного аналізу для оціночного узагальнення отриманих результатів зміни динаміки показників. Нормативний та позитивний підходи застосовано для висвітлення чинників впливу на тіньову зайнятість і шляхів та можливостей їх усунення. Прийоми абстрактно-логічного інструментарію дозволили сформулювати прикінцеві висновки і пропозиції.

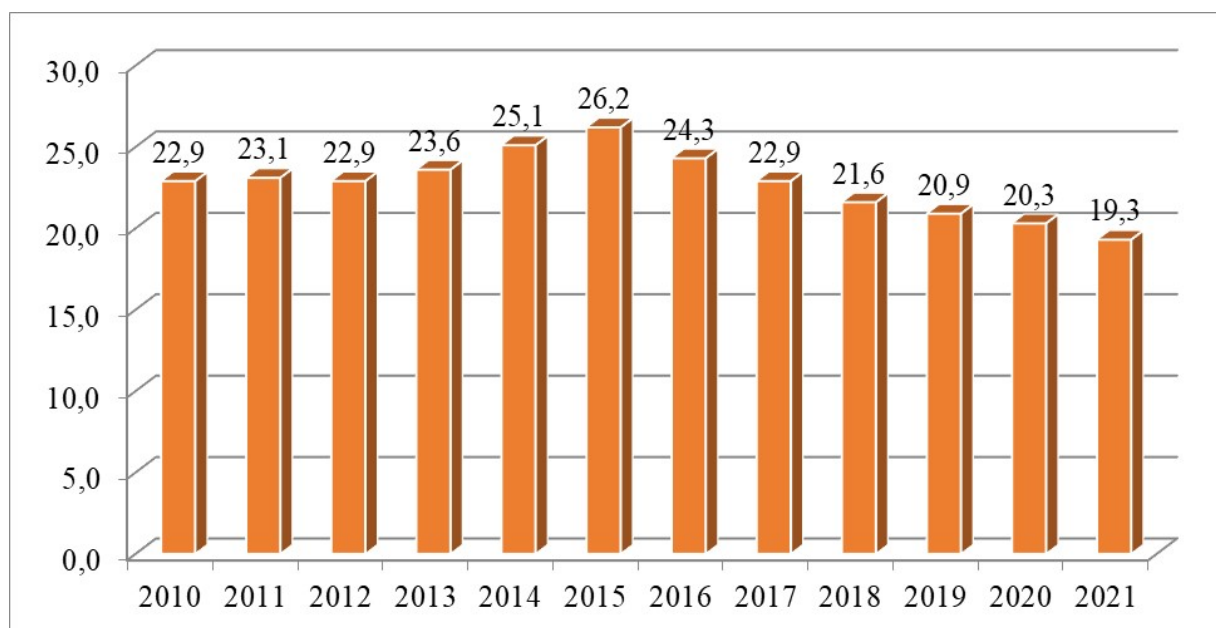
Результати дослідження. Як свідчать результати досліджень вітчизняного ринку праці в Україні, основними економічними загрозами у 2022 році, що сприяли поширенню тіньової зайнятості, стали епідемія COVID-19, воєнна агресія росії проти України, процвітання корупції, недосконалість фіскальної та інформаційної політики держави тощо.

За сучасних надскладних умов розвитку економічного середовища в Україні легалізація і максимально ефективно використання трудового потенціалу за рахунок зниження тіньової зайнятості є важливим завданням та має значну роль для всього населення країни. Під впливом вищезазначених чинників зовнішнього середовища значна кількість громадян України продовжуючи здійснювати різні види економічної діяльності. Не перебування у трудових, цивільно-правових відносинах, що призводить до зниження рівня податкових надходжень в країні та порушення трудових прав працівників у таких сферах як оплата праці, охорона праці, соціальне та пенсійне забезпечення.

Не зважаючи на зазначені негативні прояви тіньової зайнятості, за даними Міжнародної організації праці, на сьогодні не існує жодного регіону або країни світу, де тіньова зайнятість була б повністю викорінена. Середній рівень тіньової зайнятості у світі становить близько 61,2 % від загальної кількості зайнятих, змінюючись від 85,8 % у регіонах Африки і до 14,3 % у регіонах Північної, Південної та Західної Європи [19].

Тривалий час тіньовий сегмент ринку праці вважався відносно тимчасовим перехідним явищем, яке у перспективі буде мінімізоване за рахунок технологічних змін, конвергенції більш і менш розвинутих економік, реалізації заходів державної політики за регулювання зайнятості.

Однак, незважаючи на незначну позитивну динаміку скорочення долі тіньової зайнятості у 2016 та у наступні роки – з 26,2 % у 2015 році до 19,3 %, у 2021 році в Україні присутні системні ризики становлення тіньової зайнятості як «нової нормальності». Вона має макроструктурне та інституційне походження, в основі якого лежить структурна деградація національної економіки; демографічна обмеженість потенціалу довгострокового зростання; загальна інституційна слабкість інститутів детінізації; висока розбалансованість за професійною структурою попиту і пропозиції робочої сили; дефіцит достойної праці тощо (рис. 1).

*Рис. 1. Динаміка рівня тіньової зайнятості в Україні у 2010-2021 рр.
Примітка. Побудовано автором на основі джерел [9]*

Отже, рівень тіньової зайнятості за період з 2010 по 2021 рік зменшився лише на 3,6%, у той час, як за даними Державної служби статистики рівень безробіття збільшився на 32,1%. Це є підтвердженням того, що на вітчизняному ринку праці протягом останніх більш ніж 10 років працівники все ще віддають перевагу незареєстрованій діяльності не зважаючи на те, що тіньова зайнятість спрямована проти самої людини. Тіньова зайнятість позбавляє людину легального працевлаштування, гідного рівня оплати й охорони праці та здоров'я, медичного, соціального та пенсійного забезпечення.

Щодо галузевої структури тіньової зайнятості, то найбільшим рівнем «тінізації» зайнятості за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2021 році характеризуються такі види економічної діяльності як: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство – 45,5%; будівництво – 17,4%; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 15,5% (табл. 1).

Тіньова зайнятість є складною макроекономічною проблемою, подолання якої неможливе без комплексної детінізації економіки. Тому в нашому дослідженні ми, в першу чергу, зупинимось на аналізі основних деструктивних проявів тіньової економіки в Україні (рис. 2).

Таблиця 1

Кількість неформально зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності у 2013–2021 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Кількість неформально зайнятого населення у віці 15–70 років – усього, тис. осіб	4519,9	4540,9	4303	3961,2	3695,6	3541,3	3460,4	3275,9	3018,4
У тому числі за видами економічної діяльності, у % до підсумку									
1.1. сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	64,7	40,2	38,6	40,8	42,1	42,9	42,3	44,7	45,5
1.2. промисловість	-	6,8	6,8	6,1	5,6	5,5	5,9	5,6	5,8
1.3. будівництво	12,1	15,3	16,1	15,5	16,1	15,9	17	17	17,4
1.4. оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	12,5	21,8	22,1	20,9	19,6	18,2	17,3	15,9	15,5
1.5. транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-	4,1	4,1	3,5	3,3	4,2	3,9	4,1	4,3
1.6. тимчасове розміщення й організація харчування	-	2,5	2,8	2,6	2,4	2,2	2,6	2,5	2,2
1.7. інші види економічної діяльності	10,7	9,3	9,5	10,6	10,9	11,1	11	10,2	9,3

Примітка. Розраховано автором на основі джерел [9].

Як свідчать дані, представлені нами на рисунку 2, рівень тіньової економіки в Україні є досить високим, що виступає наслідком нераціональної і низько ефективної політики детінізації. Разом з цим події 2019–2022 років стали справжніми викликами для вітчизняної економіки. Кризові явища, що були спричинені поширенням пандемії COVID-19 та глобальним обмеженням соціальної взаємодії, стали причиною створення середовища динамічного зростання для тіньового сектору економіки. Так, за результатами 2021 року зафіксовано інтегральний показник рівня тіньової економіки України у розмірі 31,0% від обсягу офіційного ВВП, що лише на 5% нижче, ніж показник 2010 року.

Економічна криза 2020–2021 рр. була спричинена загостренням пандемії COVID-19 та значним обмеженням соціальної взаємодії між людьми. Ситуація, що виникла за таких умов як на рівні вітчизняної економіки, так і у глобальних масштабах, є безпрецедентною, тому у науковій літературі присутній певний дисонанс щодо оцінки рівня тінізації за різними методами.

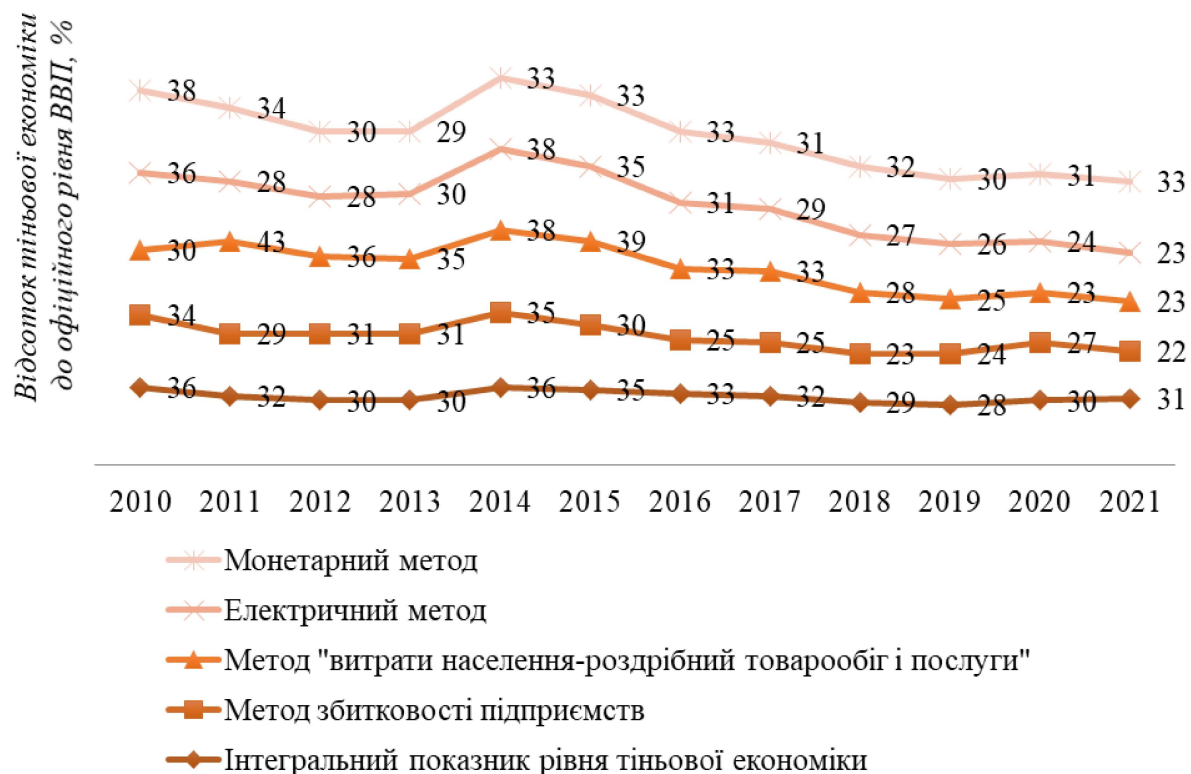

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки України, розрахована за різними методами, 2010–2021 рр., % до офіційного ВВП
 Примітка. Побудовано автором на основі джерел [17]

Як бачимо на рисунку, показник тіньової економіки, визначений із використанням методу збитковості підприємств зафіксував збільшення рівня тіньової економіки у 2021 році порівняно з 2020 роком на 5 % (до 22,0 % від обсягу офіційного ВВП). Така ситуація обумовлена значним погіршенням фінансового стану вітчизняних підприємств внаслідок обмеження ділової активності на фоні впливу заходів і обмежень, спрямованих на боротьбу з пандемією. Результати оцінки тіньової економіки за методом розрахунку «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» були протилежними (зниження рівня тінізації не відбувалося) та електричного методу – зниження тінізації економіки на 1,0 %. Монетарний метод засвідчив зростання у динаміці рівня тінізації – з 31,0% від обсягу офіційного ВВП до 33%.

На тлі впливу наступного вагомого фактора – пандемії COVID-19, що розпочалася у 2019 році, людство пережило глобальну кризу економічної системи, яка призвела до катастрофічних наслідків у соціально-економічній сфері багатьох країн і стала однією з найпотужніших економічних загроз для ринку праці та чинником поширення тіньової зайнятості.

За цей період багато українських підприємств збанкрутували через карантинні заходи, відбулося скорочення робочих місць, при цьому особливо постраждав малий

бізнес, усе це призвело до збільшення безробіття та пошуку працівниками шляхів додаткового заробітку у тіні (табл. 2).

Аналіз безробіття за причинами незайнятості свідчить про значне поширення практики примусових звільнень з економічних причин у період пандемії. У структурі безробітних частка вивільнених з економічних причин у 2021 р. становила 27,1%, більше 10% безробітних склали ті, хто не працевлаштувався після закінчення закладів освіти. Дані статистичних спостережень у період пандемії також засвідчили, що кількість безробітних більш ніж утричі перевищувала кількість вільних робочих місць, а за деякими професійними групами на одне робоче місце претендувало аж 8–17 осіб.

Таблиця 2

Рівень та структура безробітних за причинами незайнятості в Україні, 2013–2021 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Рівень безробіття	7,80	9,70	9,50	9,70	9,90	9,10	8,60	9,90	10,30
2. Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства	2,45	2,51	2,58	2,56	2,5	2,42	2,38	2,38	3,40
3. Структура безробітних за причинами незайнятості, %									
3.1. вивільнені з економічних причин	21,9	22,3	27,8	22,4	23,2	20,7	21,5	22,9	27,1
3.2. звільнені за власним бажанням	34,6	31,8	28,9	33	34,5	38	39,6	34,1	32,4
3.3. звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту	8,1	7,8	7,5	9,4	8,2	9,5	8,9	9,7	9,6
3.4. не працевлаштовані після закінчення закладів освіти	16,8	16,7	16,4	15,6	12,2	9,8	9,4	9,3	10,2
3.5. інші причини	18,6	21,4	19,4	19,6	21,9	22	20,6	24	20,7

Примітка. Розраховано автором на основі джерел [9]

Наразі на ринку праці спостерігатиметься парадоксальна ситуація: у післякоронавірусному періоді офіційний рівень безробіття може навіть зменшитися. Це відбуватиметься тому, що прискорюється відтік трудових ресурсів, у тому числі внаслідок «розчарування» населення неспроможністю влади. У результаті цього дедалі менше потенційно безробітних звертатиметься до державних органів працевлаштування і переходитиме до тіньової зайнятості.

У рамках соціологічного дослідження Центру Разумкова, більше половини (53%) економічно активного населення України, відповідаючи на запитання про те, які зміни відбувалися з їх зайнятістю під час пандемії, вказали на відсутність будь-яких змін. Інші 14% економічно активного населення повністю або частково перейшли на дистанційну роботу з повним збереженням заробітної плати, 7,9% – пішли у частково оплачувану

відпустку, 2,7% – у повністю оплачувану тривалу відпустку, 7,8% – у неоплачувану відпустку, 3,4% – під час пандемії втратили роботу (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка впливу COVID-19 на зміни у зайнятості працівників в Україні, 2020 р.

№ п/п	Зміни щодо зайнятості під час пандемії COVID-19	Частка відповідей респондентів, %
1	Ніяких змін, працював як раніше	53,7
2	Повністю або частково перейшов на дистанційну роботу з повним збереженням заробітної плати	14,1
3	Пішов у частково оплачувану відпустку	7,9
4	Пішов у неоплачувану відпустку	7,8
5	Повністю або частково перейшов на дистанційну роботу з частковим збереженням заробітної плати	4,4
6	Втратив роботу	3,4
7	Пішов у повністю оплачувану тривалу відпустку	2,7
8	Інше	2,3
9	Важко відповісти	3,7

Примітка. Розраховано автором на основі джерел [14]

Ще одним, на нашу думку, важливим фактором в контексті детінізації зайнятості та сприяння економічному розвитку ринку праці є зниження корумпованості господарюючих суб'єктів. За даними рейтингу Corruption Perceptions Index 2022 (за яким 0 балів означає високий рівень корупції, а 100 балів – низький) рівень корупції в Україні є значним. Позиція України у рейтингу відповідає оцінці корупції у 33 бали (рис. 3).

Дослідження різних науковців свідчать, що в умовах поширеної корупції державні службовці прагнуть до нарощування кількості перевірок та підвищення розмірів податків і штрафів. У результаті цього фіскальна система втрачає свою ефективність як інструмент державної політики. Дана негативна тенденція посилюється відсутністю довіри громадян до державних інституцій. Адже саме довіра до уряду і відчуття «соціальної солідарності» виступає основним спонукальним чинником для людей сумлінно сплачувати податки. За цих умов будь-які плани і намагання уряду проводити ефективні соціально-економічні реформи в обмін на гарантовану сплату податків часто викликають супротив у громадян.

Подолання корупції є основною необхідною умовою входження України до ЄС, інші перешкоди (невідповідність критеріям конвергенції, невідповідність законодавства, політична та економічна нестабільність) мають тісний взаємозв'язок з розширенням сфер дії тіньової економіки [13].

Ще одним важливим етапом аналізу причин активного формування тіньової зайнятості в Україні є дослідження впливу фіскальної політики.

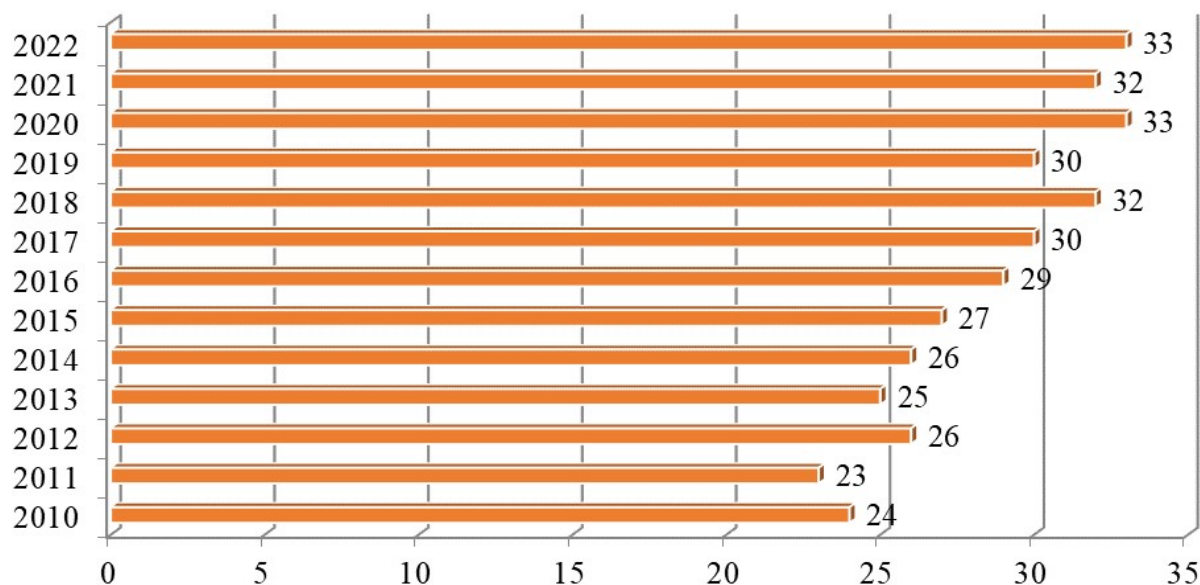

Рис. 3. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні за 2010-2022 рр.
Примітка. Побудовано автором на основі джерел [4]

Надмірний обсяг податкового тягаря, складність вітчизняної системи оподаткування, нестабільні тенденції у розробці і впровадженні податкового законодавства, високий рівень податкового тиску та нерівномірне податкове навантаження на підприємницький сектор і особисті доходи громадян, стали причинами переходу великої частини економіки у «тіньовий сектор», тим самим спровокувавши розширення меж тіньової зайнятості [2].

Станом на 2021 рік загальний коефіцієнт податкового навантаження в Україні становив 40,8%, що на 4,8% більше порівняно з 2013 роком. При цьому рівень податкового навантаження на працю у 2021 році знову почав рости і склав 17,2%, що за значенням майже ідентично рівню навантаження у 2013 році (17,4%). Зацікавленість роботодавців у сплаті меншої суми податків зрозуміла. Але ефективність впровадження цих заходів у нинішніх економічних умовах в Україні пов'язана з ризиком суттєвого зменшення надходжень до Бюджету, Пенсійного фонду та інших фондів державного соціального страхування (табл. 4).

Як бачимо з даних таблиці 4, можливості застосування інструментів податкового характеру для скорочення тіньової зайнятості практично вичерпані. Зменшення рівня соціальних внесків не буде призводити до розширення бази оподаткування, натомість дані заходи стануть причиною ще більшого скорочення страхових надходжень до фондів. Це вже було продемонстровано реформою 2015 року, та матимуть негативний вплив на рівень пенсійних виплат, якість та доступність медичних послуг населенню. У деяких розвинутих європейських країнах застосовується методика, яка передбачає зменшення ставок податків або страхових внесків для категорій зайнятих з низькою оплатою праці; підвищення рівня доходів, що неоподатковується прибутковим податком, однак такі заходи, як показала практика, також є не достатньо виправданими.

В умовах слабкої правозахисної практики та допустимості суспільною свідомістю існування «тіньових» відносин, зазначені заходи можуть стати причиною розростання сегмента прихованої оплати праці. І, загалом, чим вище оподаткування праці, тим нижчі доходи населення, його споживча активність, заощадження, інвестиції, а також ефективність [5].

Під впливом війни економіка України цього року скоротиться на 35%. Економічна діяльність зазнала значної шкоди унаслідок руйнування виробничих потужностей, забруднення сільськогосподарських земель, зменшення кількості робочої сили (понад 14 мільйонів людей стали переміщеними особами). Як свідчать результати оцінки, проведеної Світовим банком, потреби на відновлення та відбудову соціального, виробничого секторів та інфраструктура сягають не менше 349 мільярдів доларів США, що майже у 1,5 рази вище розміру економіки України у довоєнний період [12].

Таблиця 4

Динаміка показників податкового навантаження в Україні у 2013–2021 рр.

Показники податкового навантаження	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Рівень бюджетного податкового навантаження, %	24,2	26,9	35,5	32	33,9	32	29,1	29,8	33,3
ВВП реальний (в цінах попереднього року)	1410,6	1365,1	1430,2	2034,4	2445,5	3083,4	3675,7	3818,4	4363,5
Податкові надходження до зведеного Держбюджету, млрд грн	340,9	367,5	507,6	650,7	828,1	986,3	1070,3	1136,6	1453,8
2. Рівень податкового навантаження на працю, %	17,4	18,2	19,6	13,2	15,1	15	15,6	16,7	17,2
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	72,1	75,2	99,9	138,7	185,6	229,9	297,8	319	378,3
ЄСВ, млрд грн	166,8	165,9	169,8	111,7	158,9	202	241,7	281,7	327
Єдиний податок, млрд грн	6,6	7,4	10,9	17,1	24	29,5	35,2	38	46,2
3. Рівень податкового навантаження на капітал, %	5,9	5,4	5,7	5,3	5,1	5,1	4,6	4,6	5,8
Податок на прибуток підприємств, млрд грн	54,9	40,2	39	60,2	73,3	106,1	117,3	118,4	163,8
Рента, млрд грн	28,8	33,5	41,9	46,6	51,1	50	52	57,1	89,3
4. Рівень податкового навантаження на споживання, %	12,9	14,9	20,4	17,8	19	17,3	14,8	15,3	17,2
ПДВ, млрд грн	128,2	139	178,4	235,5	313,9	374,5	378,6	400,6	536,4
Мито, млрд грн	13,3	12,6	40,3	20,3	24,5	27	30	30,4	38,1
Акциз, млрд грн	36,6	45	70,7	101,7	121,4	126,7	130,7	146,6	172
Інші, млрд грн	3,7	7,3	2,8	4,9	4,7	4,9	6	5,3	5,3
5. Коефіцієнт податкового навантаження загальний, %	36,0	39,1	47,4	37,5	40,4	38,5	35,7	37,1	40,8

Примітка. Розраховано автором на основі джерел [7]

Зниження ділової і економічної активності та збільшення кількості осіб, які покидали ринок праці та відмовлялись від активного пошуку роботи відбулось внаслідок низки причин. Зокрема це руйнація інфраструктури на територіях промислових регіонів, де розгортались бойові дії, дезорганізації усталених виробничих зв'язків і критично важливих постачань ресурсів закриття значної кількості підприємств; ускладнення відносин з основними торговельними партнерами тощо. Це призвело до зростання безробіття та перерозподілу рівнів оплати праці персоналу (рис. 4).

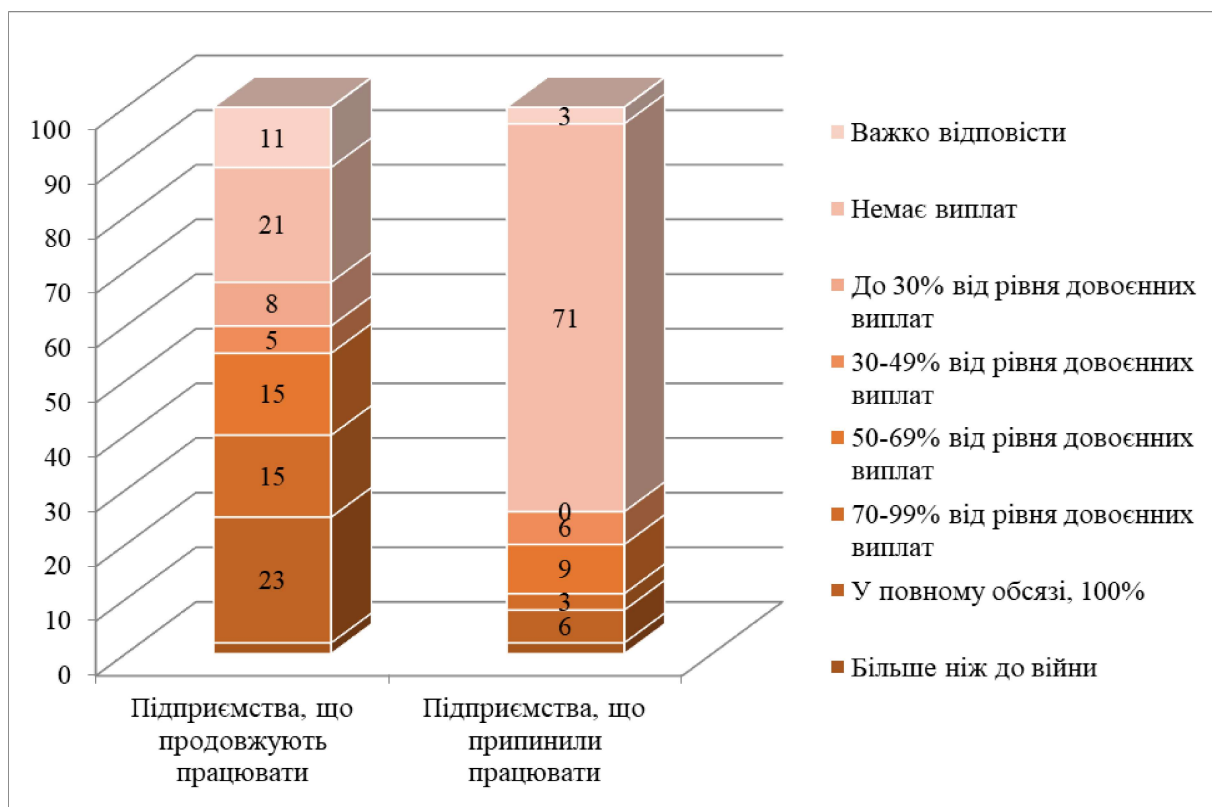

Рис. 4. Аналіз перерозподілу рівнів оплати працівників внаслідок війни в Україні, 2022 р.
Примітка. Побудовано автором на основі джерел [10]

Війна наочно продемонструвала переваги офіційної зайнятості щодо збереження хоча б часткової заробітної плати та гарантій від роботодавців щодо отримання підтримки від держави. Водночас, Державна служба зайнятості України наводить такі показники: станом на початок травня 2022 року з близько 25,3 тис. вакансій 6,4 тис. передбачали мінімальну зарплату (6,5 тис. на місяць). Приблизно 5 тис. вакансій передбачали оплату у розмірі до 7 тис. грн., 3,7 тис. вакансій – до 8 тис. грн., тоді як на зарплату 10-11 тис. грн. розміщено менше 800 вакансій, а понад 20 тис. грн. на місяць пропонувалося лише 272 вакансіями. У результаті середня пропонована заробітна плата склала 9103 грн. Станом на 01.09.2022 року (без урахування частини тимчасово окупованих територій) загальна сума наявної заборгованості із виплати заробітної плати по Україні становила 2,8 млрд грн. [10]

Такі тенденції призвели до того, що більшість українців і надалі зіштовхуються з проблемою пошуку роботи, навіть за порівняно невисоку заробітну плату. Для працівників оклади стали нижче за мінімальні, персонал оформлюється на неповну зайнятість. Стандартними шляхами оптимізації витрат на оплату праці також стали переведення працівників на неповну ставку, зменшення кількості робочих годин чи оформлення відпустки за власний рахунок.

З лютого 2022 року, у зв'язку з військовою агресією Державна служба статистики України не проводить досліджень зі стану неформальної зайнятості. Тому на основі зроблених нами висновків можемо припустити, що у зв'язку з повномасштабною агресією росії, знищенням робочих місць, розривом економічних зв'язків, масовою внутрішньою та зовнішньою міграцією, дефіцитом фонду оплати праці на підприємствах, проблема тіньової зайнятості в Україні на сьогодні тільки погіршується.

Війна також спричинила ситуацію, за якої в Україні посилюються негативні тенденції щодо зростання кількості безробітного населення. Згідно даних Державного центру зайнятості України станом на 01.10.2022 року кількість безробітних становила 784 тис. осіб, серед яких працевлаштовано 194 тис. осіб, що складає лише 24 %, і відповідно, на одну вакансію при цьому припадає 9 бажаючих. Аналіз даних щодо уповільнення динаміки зареєстрованих безробітних у межах 10% дозволяє зробити припущення про можливе збільшення кількості неформально зайнятих [16]. Водночас, без розрахунків динаміки тіньової економіки неможливо сформулювати точні оцінки щодо цього показника. Позитивним моментом при цьому є те, що через пандемію COVID-19 в Україні вже активно запроваджувалася нова форма зайнятості – дистанційна робота. Введення дистанційної роботи дозволило працівникам державних органів та іншим працівникам з перших днів повномасштабної агресії росії залишатись віддалено на роботі. При цьому з метою дерегуляції трудових відносин 19.07.2022 року КЗпП доповнено главою III-Б «Спрощений режим регулювання трудових відносин». Відповідно до даної глави, регулювання трудових відносин працівників і роботодавців за спрощеним режимом, здійснюється трудовим договором, така дерегуляція передбачена й на період воєнного стану. Однак, після припинення або скасування воєнного стану, залишення регулювання трудових відносин у трудовому договорі містить у собі ризик посилення зловживань з боку роботодавців [16].

Виходячи з результатів аналізу найбільш вагомих чинників, що за сучасних умов впливають на формування і розповсюдження тіньової зайнятості в Україні, пропонуємо наступні шляхи протидії формуванню даного явища у нових економічних реаліях (рис. 5).

Сучасна складна економічна ситуація, викликана пандемією, воєнними діями в Україні та іншими економічними потрясіннями, показала, що працівники втрачають стимули до участі в офіційній зайнятості. Однак тіньова зайнятість постає причиною ще більш уразливого їх становища, оскільки багато з них не тільки втрачає можливість отримання гарантованого законодавством доходу, але й не можуть претендувати на заходи соціальної підтримки з боку держави. Це актуалізує проведені нами дослідження щодо удосконалення комплексного інструментарію оцінки масштабів тіньового сектора

зайнятості, рівня залученості зайнятих до тіньових процесів, причин та факторів тіньової зайнятості.

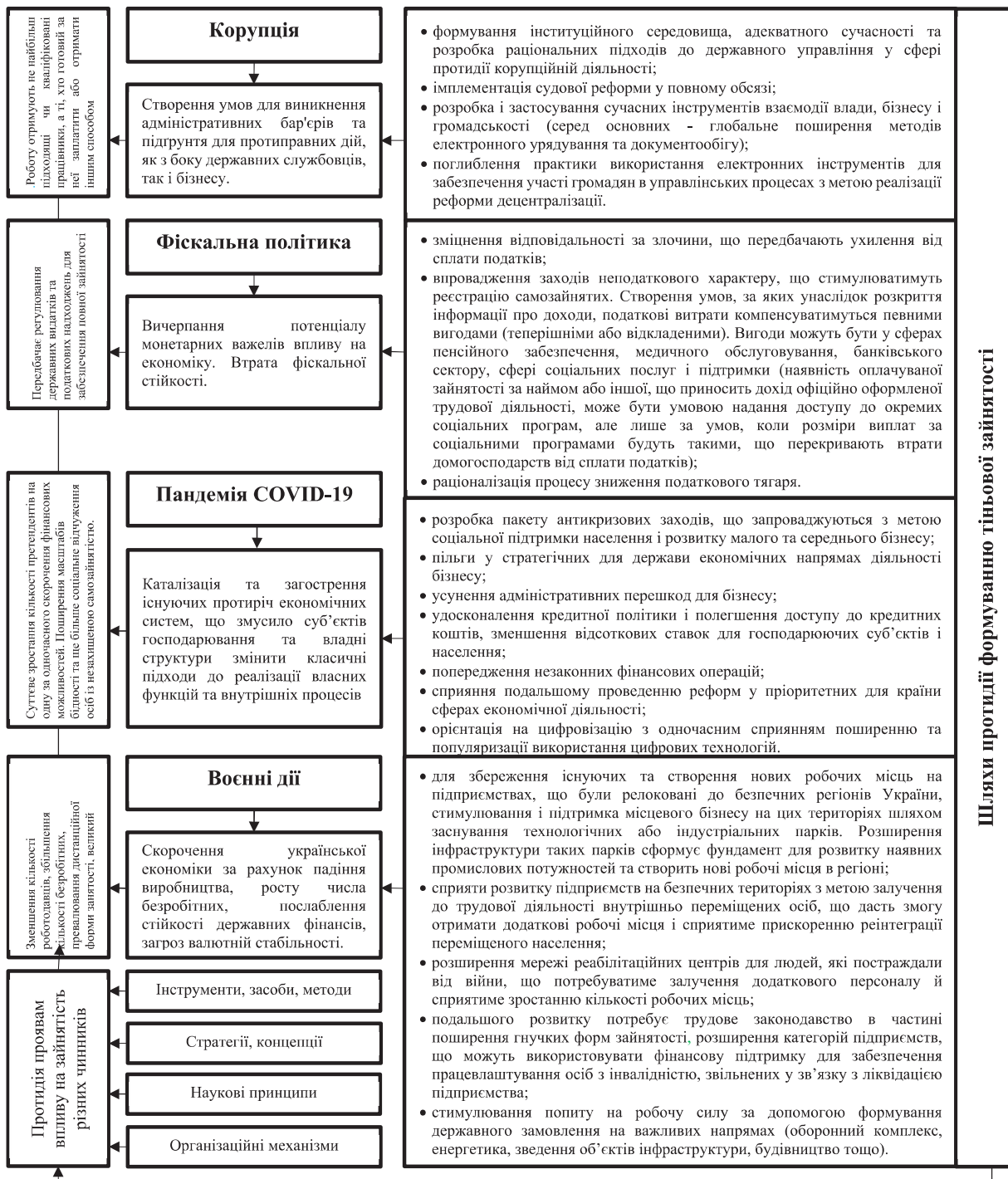

Рис. 5. Шляхи протидії формуванню тіньової зайнятості у нових економічних реаліях

Примітка. Побудовано на основі матеріалів авторських досліджень

Розробка та систематизація нових шляхів протидії формуванню тіньової зайнятості у сучасних економічних реаліях, запропонована у статті, містить елементи новизни, оскільки передбачає групування конкретних заходів за чинниками впливу (корупція, фіскальна політика, пандемія, воєнні дії) і може стати логічним елементом або підсистемою державного механізму детінізації зайнятості в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розширення масштабів тіньового сектору під дією глобальних соціально-економічних викликів здійснює значний вплив на всі соціально-економічні процеси в Україні. Негативному впливу тінізації піддається також і ринок праці, що за даних умов набуває нових форм і проявів, у тому числі і за рахунок формування тіньової зайнятості. Як показало проведене дослідження, кількість зайнятих у тіньовому секторі осіб помітно зменшилася за останні шість років. При цьому частка неформально зайнятих у сільському господарстві на фоні інших видів економічної діяльності зростає. Фіскальний фактор за сучасних умов вже не є вирішальним щодо розмірів тіньової економіки та тіньової зайнятості в Україні, оскільки додалося багато проблем, пов'язаних із ростом корупції та відсутністю ефективної політичної сили у держави для гарантування виконання законодавства економічними суб'єктами тощо. Позитивним моментом щодо стримування розмірів тіньової зайнятості став досвід, набутий Україною під час пандемії COVID-19. Це дозволило уряду зробити системи соціального захисту більш адаптивними та інклюзивними для подолання як економічних криз в короткостроковій перспективі, так і довгострокових тенденцій, що спричинили зміни на ринку праці – економічна глобалізація і криза, негативні демографічні тенденції, загострення воєнних конфліктів тощо. Відповідно, пов'язані з цим економічні потрясіння не могли не призвести до деструктивних змін і посилення напруженості на ринку праці та у сфері зайнятості. Погіршення умов праці і розвитку людського потенціалу країни, особливо під впливом пандемії та війни, стало серйозним викликом і руйнівним фактором суспільного прогресу та добробуту працездатного населення нашої держави. Це обумовило своєчасність наукових розробок автора щодо удосконалення шляхів протидії формуванню тіньової зайнятості у сучасних економічних реаліях на основі групування конкретних заходів за чинниками впливу, такими як корупція, фіскальна політика, пандемія, воєнні дії.

Список використаних джерел

1. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни (2023). *Національний інститут стратегічних досліджень*. Отримано з: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viynu> (дата звернення: 05.03.2023).
2. Власенко Ю. Г., Власенко Т. О. (2021). Тіньова економіка як негативний фактор на шляху до економічного зростання України. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. Отримано з: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/105.pdf (дата звернення: 05.03.2023).
3. Грішнова О. А. (2020). Вектори зміни соціально-трудова відносин в умовах нової соціоекономічної реальності. *Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф.*; 11–12 листоп. 2020 р. М-во

- освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; Київ : КНЕУ, 73–76.
4. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI). *Transparency International*. Отримано з: <https://www.transparency.org> (дата звернення: 05.03.2023)
 5. Інституційне середовище неформальних трудових відносин в Україні: масштаби, динаміка, наслідки (2019). *Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт»*, 220.
 6. Орлик О. В. (2020). Неформальна зайнятість населення як фактор тінізації та економічної небезпеки. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. За ред. М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет, 1 (72), 164–177.
 7. Офіційний сайт Державної податкової служби України. Отримано з: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2023).
 8. Офіційний сайт Державного центру зайнятості. Отримано з: <https://www.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 05.03.2023).
 9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Отримано з: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.01.2023).
 10. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації (2022). *Центр Разумкова*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 05.03.2023).
 11. Робота і зайнятість в умовах пандемії COVID-19 (2021). *Центр Разумкова*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/roboata-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> (дата звернення: 05.03.2023).
 12. Російське вторгнення в Україну уповільнює темпи економічного відновлення після пандемії країн з перехідною економікою Європи та Центральної Азії (2022). *World Bank*. Отримано з: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia> (дата звернення: 05.03.2023).
 13. Сандугей В. В. (2017). Детінізація вітчизняного ринку праці як необхідна умова ефективної євроінтеграції. *Економічна теорія та історія економічної думки*, 3, 11–15.
 14. Соціально-економічні наслідки корона кризи (2021). *Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт»*. 237 с.
 15. Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. (2018). Стратегічні пріоритети підвищення рівня життя населення: Порівняльна оцінка розвитку України і Грузії. *Вісник економічної науки України*, Отримано з: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/140045/24-Kharazishvili.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.03.2023).
 16. Центральна та Східна Європа – регіональні тенденції та діалог із зацікавленими сторонами (2022). *Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. Отримано з: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-z-socialnih-ta-ekonomichnih-prav-vzlyala-uchast-usesiyi-centralna-ta-shidna-yevropa-regionalni-tendenciyi-ta-dialog-iz-zacikavlenimi-storonami (дата звернення: 05.03.2023).
 17. Як змінювався рівень тіньової економіки в Україні (2021). *Слово і діло*. Отримано з: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/07/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-tinovoji-ekonomiky-ukrayini> (дата звернення: 05.03.2023).
 18. Ginevicius R., Kliestik T., Stasiukynas A. & Suhajda K. (2020). *The Impact of National Economic Development on the Shadow Economy. Journal of Competitiveness*, 12(3), 39–55.
 19. Grishnova O., Brintseva O. & Cherkasov A. (2019). Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*, 17 (2), 18–31.

20. Kopytko M., Pazieieva A., Khorosheniuk A., Matviienko M. & Vinichuk M. (2019) Shadow employment in Eastern Europe: practical aspects of evaluation and counteraction. *Business: Theory and Practice*, 20, 485–491.
21. Petrova, I. L., Kravchenko, I. S., Lisogor, L. S. & Chuvardynskiy, V. O. (2021). Employment flexibility in Ukraine: advantages and limitations. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 3 (38), 490–498. DOI: 10.18371/fcaptp.v3i38.237481
22. Rhinard M. (2020). Societal security in theory and practice. *Nordic Societal Security Convergence and Divergence*, 2, 22–42.
23. Şerban I. (2022). Societal security. New challenges for the world in fighting two invisible but deadly aggressors. *Sociology and Social Work Review, International Society for projects in Education and Research*, vol. 6(1), 50-56.
24. Webb A., McQuaid R. & Rand S. (2020). Employment in the informal economy: implications of the COVID-19 pandemic, *International Journal of Sociology and Social Policy*, vol. 40, 9/10, 1005–1019.

References

1. Bezrobittya v Ukraini v period povnomasshtabnoyi viyny (2023) [Unemployment in Ukraine during a full-scale war]. *Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' - National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
2. Vlasenko Y. H., Vlasenko T. O. (2021). Tin'ova ekonomika yak nehatyvnyy faktor na shlyakhu do ekonomichnoho zrostannya Ukrainy [Shadow economy as a negative factor on the way to economic growth of Ukraine]. *Elektronne naukove fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika» - Electronic scientific publication – «Efficient economy»*. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/105.pdf (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
3. Hrishnova O. A. (2020). Vektory zminy sotsial'no-trudovykh vidnosyn v umovakh novoyi sotsioekonomichnoyi real'nosti [Vectors of changes in social and labor relations in the conditions of the new socioeconomic reality]. *Sotsial'no-trudova sfera v koordynatakh novoyi ekonomiky ta hlobal'noyi sotsioekonomichnoyi real'nosti: vyklyky, shlyakhy rozvytku: zb. tez dop. uchasnykiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf.- The social and labor sphere in the context of the new economy and global socio-economic reality: challenges, ways of development. International scientific and practical conference, a collection of report abstracts*; 11–12 lystop. 2020 r. M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana; Kyiv : KNEU, 73–76 [in Ukrainian].
4. Indeks spryynyattya koruptsiyi (Corruption Perceptions Index, CPI). *Transparency International*. Retrieved from: <https://www.transparency.org> (access date: 05.03.2023) [in English].
5. Instytutsiyne seredovyshe neformal'nykh trudovykh vidnosyn v Ukraini: masshtaby, dynamika, naslidky (2019) [Institutional environment of informal labor relations in Ukraine: scope, dynamics, consequences]. *Tsentr Razumkova. Vydavnytstvo «Zapovit» – Razumkov Center: «Zapovit» publishing*, 220 [in Ukrainian].
6. Orlyk O. V. (2020). Neformal'na zaynyatist' naseleण्या yak faktor tinizatsiyi ta ekonomichnoyi nebezpeky [Informal employment of the population as a factor of shadowing and economic danger]. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen': zb. nauk. prats' – Herald of socio-economic research: a collection of scientific works. Za red.*

- M. I. Zvyeryakova (holov. red.) ta in.* Odesa: Odes'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet – Odesa National University of Economics, 1 (72), 164–177 [in Ukrainian].
7. Ofitsiyyny sayt Derzhavna podatkovoyi sluzhba Ukrayiny [Official website of the State Tax Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://tax.gov.ua> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 8. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoho tsentru zaynyatosti [Official website of the State Employment Center]. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 9. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (access date: 23.01.2023) [in Ukrainian].
 10. Rynok pratsi v umovakh viyny: osnovni tendentsiyi ta napryamy stabilizatsiyi (2022) [The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization]. *Tsentr Razumkova – Razumkov Center*. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (data zvernennya: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 11. Robota i zaynyatist' v umovakh pandemiyi COVID-19 (2021) [Work and employment in the conditions of the COVID-19 pandemic]. *Tsentr Razumkova - Razumkov Center*. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/robota-i-zainiatistv-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 12. Rosiys'ke vtorhnennya v Ukrayinu upovil'nyuye tempy ekonomichnoho vidnovlennya pislya pandemiyi krayin z perekhidnoyu ekonomikoyu Yevropy ta Tsentral'noyi Aziyi (2022) [The Russian invasion of Ukraine slows the pace of economic recovery after the pandemic in the transition economies of Europe and Central Asia]. *World Bank*. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 13. Sanduhej V. V. (2017). Detinizatsiya vitchyznyanoho rynku pratsi yak neobkhidna umova efektyvnoyi yevrointehratsiyi [Childization of the domestic labor market as a necessary condition for effective European integration]. *Ekonomichna teoriya ta istoriya ekonomichnoyi dumky – Economic theory and history of economic thought*, 3, 11–15 [in Ukrainian].
 14. Sotsial'no-ekonomichni naslidky koronakryzy (2021) [Socio-economic consequences of the corona crisis]. *Tsentr Razumkova. Vydavnytstvo «Zapovit» – Razumkov Center. «Zapovit» publishing*, 237 [in Ukrainian].
 15. Kharazishvili Y. M., Hrishnova O. A. (2018). Stratehichni priorityty pidvyshchennya rivnya zhyttya naseleennya: Porivnyal'na otsinka rozvytku Ukrayiny i Hruziyi [Strategic priorities for raising the standard of living of the population: Comparative assessment of the development of Ukraine and Georgia]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny - Herald of economic science of Ukraine*. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/140045/24-Kharazishvili.pdf?sequence=1> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 16. Tsentral'na ta Skhidna Yevropa – rehional'ni tendentsiyi ta dialoh iz zatsikavlenymy storonamy (2022) [Central and Eastern Europe – regional trends and stakeholder dialogue]. *Sekretariat Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny – Secretariat of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/predstavnik-upovnovazhenogo-z-socialnih-ta-ekonomichnih-prav-vzyala-uchast-usesiyi-centralna-ta-shidna-yevropa-regionalni-tendenciyi-ta-dialog-iz-zacikavlenimi-storonami (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].
 17. Yak zminyuvavsya riven' tin'ovoyi ekonomiky v Ukrayini (2021) [How the level of the shadow economy in Ukraine changed]. *Slovo i dilo – Word and deed*. Retrieved from:

<https://www.slovoidilo.ua/2021/12/07/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-tinovoji-ekonomiky-ukrayini> (access date: 05.03.2023) [in Ukrainian].

18. Ginevicius R., Klietk T., Stasiukynas A. & Suhajda K. (2020). The Impact of National Economic Development on the Shadow Economy. *Journal of Competitiveness*, 12 (3), 39–55 [in English].
19. Grishnova O., Brintseva O. & Cherkasov A. (2019). Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*, 17 (2), 18–31 [in English].
20. Копытко М., Пазієва А., Хоросеніук А., Матвієнко М. & Вінчук М. (2019). Shadow employment in Eastern Europe: practical aspects of evaluation and counteraction. *Business: Theory and Practice*, 20, 485–491 [in English].
21. Petrova, I. L., Kravchenko, I. S., Lisogor, L. S. & Chuvardynskyi, V.O. (2021). Employment flexibility in Ukraine: advantages and limitations. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 3 (38), 490–498. DOI: 10.18371/fcaptp.v3i38.237481 [in English].
22. Rhinard M. (2020). Societal security in theory and practice. *Nordic Societal Security Convergence and Divergence*, 2, 22–42 [in English].
23. Şerban I. (2022). Societal security. New challenges for the world in fighting two invisible but deadly aggressors. *Sociology and Social Work Review, International Society for projects in Education and Research*, vol. 6(1), 50-56 [in English].
24. Webb A., McQuaid R. & Rand S. (2020). Employment in the informal economy: implications of the COVID-19 pandemic, *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 40, 9/10, 1005–1019 [in English].

MODERN FACTORS AND WAYS OF PREVENTING THE EMERGENCE AND FORMATION OF SHADOW EMPLOYMENT IN UKRAINE

Vadym Polishchuk¹, Iryna Kravchenko²

^{1,2}Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine,
18 Svobody Ave., Lviv,

¹e-mail: vadim.pol2510@gmail.com; ORCID: 0000-0002-3358-5469

²e-mail: irina.kravchenko999@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2159-6221

The purpose of the article is to substantiate and analyze the problem of assessing the scale of shadow employment, factors, and socio-economic consequences of its formation in Ukraine; on the basis of the development of the fundamental theoretical and methodological foundations of the study of shadow employment, the search for ways to counteract the further development of destructive factors in the domestic labor market. To analyze the level of shadow employment of the population in modern conditions of war, pandemic, and globalization processes, such research methods as economic and statistical methods of collecting and processing information with the subsequent application of comparative and systematic analysis for the evaluation generalization of the obtained results of changes in the dynamics of indicators were used. Also used are such methods as selective research, observation, abstract-logical, functional, formalization, evaluative, logical-resultative, theoretical generalization, etc. According to the results of the research, the scale and socio-economic consequences of the

formation of shadow employment in Ukraine were analyzed, in particular, the dynamics of the level of shadow employment in Ukraine and the structure of the informally employed population in Ukraine by types of economic activity were analyzed, as a result of which the most important modern factors affecting the emergence and formation of shadow employment in Ukraine. The connection between shadow employment and the shadow economy was established, and the dynamics of the level of the shadow economy of Ukraine, calculated by various methods, were analyzed. An analysis of unemployment by the causes of unemployment was conducted, which testified to the significant spread of the practice of forced layoffs for economic reasons during the COVID-19 pandemic, which became another important factor in the formation of shadow employment during the crisis period of 2020–2021. The need to overcome corruption is substantiated not only as a factor that stimulates the spread of the shadow sector, but also as the main condition for Ukraine's entry into the EU and the most important problem of Ukraine on the way to the European Community. The impact of fiscal policy on shadow employment is studied, in particular, due to its negative manifestations such as excessive tax burden, complex taxation system, instability of tax legislation, high tax pressure and uneven tax burden on economic entities and personal income of citizens, which provokes the transfer of a large part economy in the "shadow". The analysis of the change in the level of shadow employment under the influence of the war in Ukraine was carried out, in particular, the aspects related to the decrease in business and economic activity and the increase in the number of people who left the labor market in the conditions of hostilities, the increase in unemployment and the redistribution of employee pay levels, the closure of a large number of enterprises was analyzed; complication of relations with main trading partners, etc. The advantages of official employment in the minds of the war were demonstrated to save wages and guarantees from roboticists to free support from the state. It has been disassembled and systematized new ways to prevent the formation of shadow employment in the current economic realities, which transfer the grouping of specific calls for officials to the injection (corruption, fiscal policy, pandemic, military affairs) and can become logical it is an element or a subsystem of the state mechanism for determining employment in Ukraine.

Keywords: *shadow employment, factors of formation of shadow employment, global threats, COVID-19 pandemic, war in Ukraine, level of corruption, shadow economy, unemployment, social and pension security.*

Стаття надійшла до редакції 23.03.2023

Прийнята до друку 29.06.2023